

Döviz Kurları, Turizm Giderleri ve Yurtdışına Giden Vatandaş Sayıları Arasındaki İlişkiler: Granger Nedensellik Testi (Relationships Between Exchange Rates, Tourism Expenditures, And The Number of Citizens Traveling Abroad: Granger Causality Test)

* Elif BEZİRGAN ^a

^a Balıkesir University, Burhaniye Faculty of Applied Sciences, Department of Finance and Banking, Burhaniye/Türkiye

Makale Geçmişi

Gönderim Tarihi: 02.12.2023

Kabul Tarihi: 25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Turizm giderleri

Döviz kuru

Granger Nedensellik Testi

Öz

Turizm gideri, ikameti ülke içi olup yurt dışına seyahat amaçlı giden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının tatil süresince gerçekleştirdikleri harcamaları ifade etmektedir. Yıllar içerisinde sürekli bir artış trendine sahip olan turizm gideri, turizm geliri kavramı kadar önem arz eden bir unsurdur. Net turizm gelirin hesaplanmasında periyod içerisinde elde edilen turizm gelirden turizm giderinin çıkarılması ile net turizm geliri ortaya çıkmaktadır. Genellikle akademik çalışmalar turizm geliri üzerine odaklanmış durumdadır. Ancak ülkenin elde ettiği turizm geliri kadar turizm gideri de araştırılması gereken bir konudur. Bu amaçla bu çalışmada turizm gideri konusu ele alınmış, döviz kurları ile turizm gideri arasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, verilerin durağanlığını değerlendirmek amacıyla ADF birim kök testi uygulanmış ve ardından bir VAR modeli oluşturularak Granger nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, turizm giderleri ile döviz kurları (EURO ve USD) arasında, döviz kurları ile de turizm giderleri arasında Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Başka bir ifade ile 'döviz kurlarında meydana gelen değişim, yurt dışına çıkan vatandaşların yapmış olduğu harcamaların nedeni değildir' sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı şekilde araştırma sonuçları, turizm giderlerinden döviz kurlarına olan bir nedensellik olmadığını da göstermektedir. Bununla birlikte, USD ile toplam çıkış yapan vatandaş sayısı arasında karşılıklı olarak bir nedensellik ilişkisi tespit edilememişken, EURO para birimi ile yurtdışına çıkış yapan vatandaş sayısı arasında karşılıklı bir Granger nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Keywords

Tourism expenses

Exchange rate

Granger Causality Test

Makalenin Türü

Araştırma Makalesi

Abstract

Tourism expenditure refers to the expenses incurred by Turkish Republic citizens residing within the country but traveling abroad for tourism purposes during their vacation. With a continuously increasing trend over the years, tourism expenditure is as crucial as the concept of tourism revenue. Calculating net tourism revenue involves subtracting tourism expenditure from the tourism revenue generated during a specific period. Academic studies generally focus on tourism revenue, but investigating tourism expenditure is equally important. To this end, this study addresses the topic of tourism expenditure and explores the causality relationship between exchange rates and tourism expenditure. In pursuit of this objective, the stationarity of the data is tested using the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test. Subsequently, a Vector Autoregressive (VAR) model is constructed, and Granger causality analysis is conducted. The results of the study indicate that there is no Granger causality relationship between tourism expenditures and exchange rates (EURO and USD), as well as between exchange rates and tourism expenditures. In other words, the changes in exchange rates are not the cause of the expenditures made by citizens traveling abroad. Similarly, the research results also demonstrate that there is no causality from tourism expenditures to exchange rates. However, while no mutual causality relationship is found between USD and the total number of citizens departing the country, a mutual causality relationship is identified between the Euro currency and the number of citizens traveling abroad.

* Sorumlu Yazar

E-posta: elifbezirgan@hotmail.com (E. Bezirgan)

DOI: 10.21325/jotags.2024.1393

GİRİŞ

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de turizm sektörü belirgin bir ivme kazanmıştır. Ekonomik kalkınmaya olan olumlu katkıları nedeniyle, turizm, o dönemden itibaren ülkenin öncelikli sektörlerinden biri olarak değerlendirilmiş ve bu doğrultuda büyük ekonomik kaynaklar turizmin gelişimine yönlendirilmiştir. Bu stratejik çabaların meyveleri olarak, Türkiye'nin turizm sektörü hızla büyümüş ve en genç, dinamik sektörlerden biri haline gelmiştir. Bugün, Türkiye ekonomisinin lokomotif sektörlerinden biri olan turizm, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir role sahiptir (Unur, 2002: s.11).

Turizmin ekonomik etkisi geniş bir yelpazede görülür. Turist harcamaları, gelir oluşturarak yerel işletmelerin büyümesine, istihdam artışına ve vergi gelirlerinin artmasına katkı sağlar. Bununla birlikte turizmin bir ülkeye sağladığı en önemli katkılardan birisi ülkeye döviz girdisi sağlamasıdır. Turizmin tetiklediği döviz hareketlerinin, bir ülkenin ekonomisi üzerindeki etkisi genellikle ödemeler dengesi perspektifinden değerlendirilmektedir (Kar vd., 2004: 89). Ödemeler bilançosu içinde turizm sektörü, ihracatın hemen ardından gelen ikinci büyük döviz sağlayıcısıdır (Arabacı, 2018: s.107). Turizm gelirleri, özellikle döviz sıkıntısı çeken ve ödemeler dengesi açığı bulunan ülkeler için önemli bir döviz kaynağı olarak kabul edilir ve bu da onların ekonomik dengeyi sağlamalarına katkı sağlar (Kar vd., 2004: 89). Turizm faaliyetleri, turist gönderen ülkelerin döviz talebini artırırken, aynı zamanda turist kabul eden ülkelerin döviz arzını güçlendiren bir etkide bulunmaktadır.

Literatürde döviz kurları ile turizm ilişkisini açıklayan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda döviz kurları ile BİST turizm endeksi arasındaki ilişki (Soyaslan, 2019; Yaman & Korkmaz, 2020), döviz kuru oynaklığı ile turizm talebi arasındaki ilişki (Uğuz & Topbaş, 2010), turizm geliri ile döviz kuru arasındaki ilişki (Şen & Şit, 2015; Arslan & Çetiner, 2020; Öncel, İnal & Torusdağ, 2016) gibi konular incelenmiştir. Ancak, döviz kurları ile yurtdışına seyahat eden bireylerin harcamaları, yani turizm gideri ile döviz kurları arasındaki spesifik ilişkiyi anlatan literatürde kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Ek olarak, Türkiye'de gerçekleştirilen turizm çalışmalarının çoğunun genellikle yabancı turistlere ya da iç turizme odaklandığı belirlenmiştir. Ancak, turizm hareketliliği iki yönlü bir faaliyettir, bu nedenle sadece tek bir yöne odaklanan çalışmalar turizm olgusunu yeterince açıklayamayacaktır. Turizm amaçlı gerçekleşen hareketlilik, bir ülkede hem diğer ülkelere gelen turist akışını hem de o ülkeden diğer ülkelere giden turist akışını içermektedir (Kervankıran & Bağmancı, 2020). Bu bağlamda, yurt dışına seyahat eden vatandaşlar üzerinde sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (Ceylan & Güven, 2017; Erol, 2020, Kervankıran & Bağmancı, 2020). Bu özelliği ile bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte literatürde, turizm gelirleri üzerine, çeşitli çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ölce (2021) çalışmasında, ülke grupları için turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi gelir düzeylerine göre panel veri tahmin yöntemlerini kullanarak ampirik olarak incelemiştir. Çalışmanın ana amacı, turist gelişleri ile gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını incelemektir. Karaman (2022) çalışmasında, Türkiye'de cari açık ve döviz kurunda yaşanan değişimlerin turizm geliri üzerinde meydana getirdiği değişimi incelemiştir. Güler (2021) çalışmasında ekonomi, turizm kapasitesi, özgürlük, güvenlik ve gelişmişlik düzeyi konularında belirlenen 20 adet faktörün turizm gelirine olan etkilerini araştırmıştır. Benzer şekilde Arslan ve Çetiner (2020), araştırmalarında, döviz kurlarındaki artışın Türkiye'ye olan turizm talebini canlandırdığı ve turizm gelirlerini arttırdığını tespit etmişlerdir. Görüldüğü gibi turizm ile döviz kuru ve ziyaretçi sayıları üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların büyük bir kısmı turizm geliri üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak literatürde Türkiye'nin

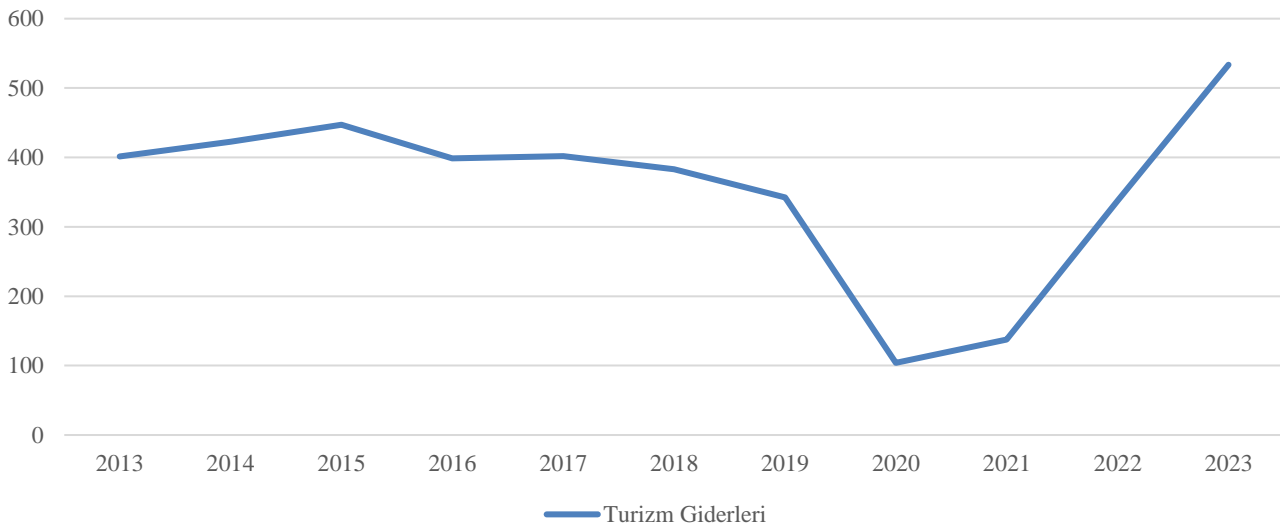
turizm gideri üzerine çalışma sayısı çok sınırlıdır. Bu araştırma ile literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca döviz kurlarının, turizm harcamalarını nasıl etkilediği, döviz kuru değişimlerinin seyahat harcamalarına olan potansiyel etkileri, döviz kurları ile yurtdışına seyahat eden turist sayısı arasındaki ilişkinin tespiti çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Bu şekilde, döviz kurları ile turizm harcamaları ve yurt dışına seyahat eden vatandaşlar arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlamak, turizm sektörü için stratejik planlama ve politika oluşturulmasında önemli bir katkı sağlayacaktır.

Döviz Kurlarının Turizm Üzerindeki Etkisi

Günümüzde, döviz kurlarındaki dalgalanmaların en belirgin etkilediği sektörlerden biri, şüphesiz turizm endüstrisidir. Turizm sektöründeki çoğu işlem, büyük ölçüde döviz üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum, döviz kuru değişimlerinin sektör için yüksek bir risk oluşturmasına neden olmaktadır (Kutukız, 2005: s.199).

Fiyatların uzun vadeli turizm talebi üzerindeki etkisi, özellikle turistik cazibesi güçlü olan bir ülkede döviz kuru artışıyla farklı bir dinamik sergiler. Ünlüöner, Tayfun ve Kılıçlar'ın (2011: s.187) belirttiği gibi, turistik potansiyeli yüksek olan bir ülkede döviz kuru yükselişi, turist akışını artırma potansiyeli taşıyabilmektedir.

Ancak, döviz kuru yüksekliği beraberinde yurtdışı seyahat maliyetlerinde bir artışı da getirir. Yurtdışına seyahat etmek daha maliyetli hale geldiği için, bireyler dış turizm yerine iç turizme yönelme eğiliminde olabilirler. Karadağ ve Bağcı'nın vurguladığı gibi (2020: s.452), bu durum, yerel turistik destinasyonlara olan ilgiyi artırabilir ve iç turizmi teşvik edebilir. Dolayısıyla, döviz kuru etkisi sadece turistik talep üzerinde değil, aynı zamanda turistlerin tercihleri ve harcama alışkanlıkları üzerinde de belirleyici bir faktördür. Aşağıda yer alan grafikte turizm giderlerinin 10 yıllık seyri gözlemlenmektedir:

Grafik 1. Turizm Giderleri

Kaynak: T.C. Merkez Bankası verileri

Turizm alanında döviz kuru ile turizm arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli araştırmalar mevcuttur (Crouch, 1994; Sinclair & Stabler, 1997; Toh, Khan & Ng 1997; Santana-Gallego vd. 2007; Yaman & Korkmaz, 2020; Arslan & Çetiner, 2020). Crouch'un (1994) araştırmasına göre, döviz kuru, turizmin önemli bir belirleyeni olarak ortaya çıkmıştır. Sinclair ve Stabler (1997) ise, turistlerin görelî fiyatlar konusunda sınırlı bilgiye sahip olmalarına rağmen,

döviz kuru faktörünü dikkate aldıklarını ve düşük döviz kuru rejimlerinin turizmi teşvik edebileceğini savunmaktadır. Toh, Khan ve Ng'nin (1997) çalışması, Singapur'da döviz kuru ve turist gelirlerindeki değişikliklerin, turist sayısındaki değişikliklerin %94'ünü açıkladığını göstermiştir. Santana-Gallego ve diğ. (2007) tarafından yapılan bir çalışmada ise, dış turizmdeki döviz kuru düzenlemelerinin etkisi analiz edilmiştir. Sonuç olarak, daha az esnek döviz kurlarının turizm hareketliliğini teşvik ettiği ve sabit döviz rejiminin turizmde olumlu bir etki yarattığı belirlenmiştir. Yaman ve Korkmaz (2020) araştırmalarında, döviz kurları ile BİST turizm endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, özellikle döviz kurlarındaki volatilitenin yükseldiğini gösteren bulgular elde edilmiştir. Arslan ve Çetiner (2020), araştırmalarında, döviz kurlarındaki artışın Türkiye'ye olan turizm talebini canlandırdığı ve turizm gelirlerini arttırdığını tespit etmişlerdir.

Döviz Kurları, Turizm Gideri ve Yurt Dışına Seyahat Eden Vatandaş Arasındaki İlişki

Literatürde döviz kuru dalgalanmalarının turizm sektörü üzerindeki etkisi üzerine yapılmış çalışmaların ortak noktası, güçlenen yerel para birimlerinin giden turizm olasılığını arttırdığı, gelen turizm olasılığını azalttığı yönündedir (Dávila vd., 1995). Qiu ve Zhang (1995), döviz kurunun turist harcamaları üzerindeki etkisinin doğası gereği belirsiz olduğuna işaret etmektedir; hedef para birimi için daha düşük bir oran, turistlerin kendi (daha güçlü) para birimleri cinsinden toplam harcamalarını artırmadan gelen yolcuların sayısını artırabilir.

Turizm sektörü sadece turistlerin bir ülkeye getirdiği gelirleri değil, aynı zamanda o ülkeden dışarıya yapılan harcamaları da içerir. Turizm gelirleri ve turizm giderleri arasındaki denge önemlidir. İki taraf arasındaki dengenin iyi yönetilmesi, ülkenin ekonomik refahını etkilemektedir. Eğer bir ülke turistlerden daha fazla gelir elde ediyorsa, bu pozitif bir turizm dengesi anlamına gelir. Ancak, turizm giderleri gelirleri aşıyorsa, negatif bir turizm dengesi ortaya çıkar. Döviz yönünden turizm gelirleri ile turizm giderleri arasında ortaya çıkan farklar şu şekildedir:

- Yabancı turistlerin varış noktasında gerçekleştirdiği harcamalar, ziyaret ettikleri ülke için bir tür ihracat etkisi oluştururken, ülke vatandaşlarının yurtdışında yaptığı harcamalar ise ithalat etkisi yaratmaktadır (Önal, 2020: s.381)
- Bir ülkenin turistik döviz kazançları, döviz kayıplarından daha fazla olduğunda, bu durum turizmin ödemeler dengesine olumlu bir katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda turizmin ödemeler dengesine olumlu katkı sağlamasında turizm gelirlerinin olduğu kadar, turizm giderlerinin de önemli olduğu görülmektedir.
- Turizm gelirleri genellikle döviz cinsindedir ve ülkeye döviz kazandırır. Bu, genel döviz rezervlerini artırabilir. Ancak, turizm giderleri de döviz cinsindedir ve yurt dışına çıkışlarla ilişkilidir. Döviz giderleri, ülkenin döviz rezervlerini azaltabilir.
- Turizm gelirleri, bir ülkenin ekonomik büyümesine olumlu katkıda bulunabilir. Ancak, turizm giderleri aşırı derecede artarsa, bu durum ekonomik dengeleri etkileyebilir
- Turizm gelirleri genellikle bir ülkenin turizm politikalarının ve stratejilerinin bir göstergesidir. Ancak, sadece gelirleri değil, aynı zamanda harcamaları da dikkate almak önemlidir.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de hızla gelişen turizm hareketleri, başlangıçta genellikle yabancı turistleri ağırlamaya odaklanmış olsa da, günümüzde birçok Türk vatandaşı da turistik amaçlarla yurt dışına seyahat etmektedir (Ceylan & Güven, 2017: s.529).

Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi yurtdışını ziyaret eden vatandaş sayısında artış eğilimi gözlemlenmiş, bu artış trendi 2022 yılında 7,3 milyon kişiye ulaşmıştır (Coşkun & Kırca, 2023). Türkiye'den yurtdışına giden vatandaşlar genellikle seyahatlerini kişisel olarak planlamakta veya paket turlar aracılığıyla düzenlemektedirler (Ceylan & Güven, 2017: s.518). Türk vatandaşlarının yurtdışına yönelik seyahatleri için yaptıkları harcamalar döviz cinsinden gerçekleşmektedir. Bu sebeple araştırmada döviz kurları ile yurtdışına giden vatandaşlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkiye'den yurt dışına yapılan seyahatleri ele alan birçok çalışma bulunmakla birlikte, döviz kurları ile yurtdışı seyahatleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sayısı sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, Türkiye'de döviz kurları, turizm giderleri ve çıkış yapan ziyaretçi değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda ikincil verilerden faydalanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'nden elde edilmiştir. Son 10 yılın (Ocak 2013- Eylül 2023) dikkate alındığı seriler aylık olarak ele alınmış ve toplamda her seri için 117 adet gözlem analize tabi tutulmuştur.

Zaman serilerinin analizinde ön koşullardan birisi, analize konu olan serilerin durağan olmasıdır. 'Turizm giderleri (TGID)' serisi dışındaki diğer serilerin durağan olmaması nedeniyle ve istatistiksel analiz için durağan hale getirilebilmesi amacıyla birinci dereceden farkları alınmıştır. Çalışma, ekonometrik analizlerin gerçekleştirilmesi için E-Views paket programı kullanılarak hazırlanmıştır.

Analiz ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde serilere ait durağanlık testi, gecikme uzunlukları ve granger nedensellik analizi ile ilgili bulgular sunulacaktır.

Durağanlık Analizi

Durağan olmayan seriler genellikle birim kök içermektedir. Bir serinin durağan olup olmadığını değerlendirmek için, görsel inceleme yanında birim kök testi de kullanılabilir. Ancak, bir değişkenin durağanlık durumunu belirlemede en güvenilir yöntemin birim kök testi olduğunu vurgulamak önemlidir. Serinin durağanlık durumunu görsel olarak belirlemek için, serinin grafiği ve otokorelasyon fonksiyonunun korelogramına bakılarak karar verilir. Eğer seri belirli bir ortalama etrafında istikrarlı bir şekilde dalgalanmıyorsa, genellikle serinin durağan olmadığı kabul edilmektedir (Takım, 2010).

Durağanlık analizi için çeşitli testler mevcuttur. Bu testler arasında en temel olanları Dickey-Fuller ve Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller Testi (1979, 1981)'dir. Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi'nde, tahmin edilecek olan denklem şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (1)$$

Eşitlikte serinin birim köke sahip olduğunu ifade eden temel hipotez:

$H_0 : \delta = 0$ şeklindedir. Eğer temel hipotez kabul edilirse, seriyi durağanlaştırmak amacıyla fark alınır. Ancak, temel hipotez reddedilirse, bu durumda serinin trend açısından durağan olduğuna karar verilir.

Turizm Giderleri Serisinin Durağanlığının İncelenmesi

Modelde, turizm giderleri (TGID) serisi için uygulanan birim kök testi sonucunda serinin durağan olduğu tespit edilmiş olması nedeniyle, farkı alınmadan düzeyde analize tabi tutulmuştur.

Tablo 1. Turizm Giderleri için Düzey Değerleri ve 1. Farkı için ADF Test Sonuçları

Turizm Giderleri (TGID) ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) Test Sonuçları				
	T İstatistiği Değeri	Test Kritik Değer $\alpha = 0,05$	Prob.	Değerlendirme
TGID	-4.999401	-2.884109	0.0000	H_0 Reddedilir
DTGID	-	-	-	-

*DTGID: TGID serisinin 1. farkını ifade etmektedir.

*Temel hipotez (H_0): Logaritmik transformasyona tabi tutulan veya oransal değişkenlerin birim köke sahip olduğu; Alternatif hipotez (H_1): Logaritmik transformasyona tabi tutulan veya oransal değişkenlerin birim köke sahip olmadığıdır.

TGID serisi için; %5 anlamlılık düzeyinde T istatistiğinin (tablo değerinin) değeri, kritik değerden büyük olduğundan, H_0 hipotezi reddedilir. Bu sonuçla, TGID serisinin durağan olduğuna karar verilir.

Toplam Çıkış Yapanlar Serisinin Durağanlığının İncelenmesi

Modelde, Toplam çıkış yapanlar (TCY) serisi için uygulanan birim kök testi sonucunda serinin durağan olmadığını tespit edilmiş olması nedeniyle, serinin birinci dereceden farklı alınarak analize tabi tutulmuştur.

Tablo 2. Toplam çıkış yapanlar için Düzey Değerleri ve 1. Farkı için ADF Test Sonuçları

Toplam çıkış yapanlar (TCY) ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) Test Sonuçları				
	T İstatistiği Değeri	Test Kritik Değer $\alpha = 0,05$	Prob.	Değerlendirme
TCY	-1.999380	-2.890623	0.2868	H_0 Reddedilemez
DTCY*	-6.445870	-2.885249	0.0000	H_0 Reddedilir

*DTCY: TCY serisinin 1. farkını ifade etmektedir.

TCY serisi için; %5 anlamlılık düzeyinde T istatistiğinin (tablo değerinin) değeri, kritik değerden büyük olduğundan, H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bu sonuçla, TCY serisinin durağan olmadığına karar verilir. Düzeyde durağan olmayan serinin birinci farkının alınmasıyla durağan hale gelmektedir. DTCY serisinde %5 anlamlılık düzeyinde T istatistiğinin (tablo değerinin) değeri, kritik değerden büyük olduğundan, H_0 hipotezi reddedilir.

Euro Serisinin Durağanlığının İncelenmesi

Modelde, EURO (EUR) serisi için uygulanan birim kök testi sonucunda serinin durağan olmadığını tespit edilmiş olması nedeniyle, serinin birinci dereceden farklı alınarak analize tabi tutulmuştur.

Tablo 3. EURO serisi için Düzey Değerleri ve 1. Farkı için ADF Test Sonuçları

EURO ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) Test Sonuçları				
	T İstatistiği Değeri	Test Kritik Değer $\alpha = 0,05$	Prob.	Değerlendirme
TGID	5.196438	-2.884856	1.0000	H_0 Reddedilmez
DEUR*	-7.438815	-2.884477	0.0000	H_0 Reddedilir

*DEUR: EUR serisinin 1. farkını ifade etmektedir.

EUR serisi için; %5 anlamlılık düzeyinde T istatistiğinin (tablo değerinin) değeri, kritik değerden büyük olduğundan, Ho hipotezi reddedilememektedir. Bu sonuçla, TCY serisinin durağan olmadığına karar verilir. Düzeyde durağan olmayan serinin birinci farkının alınmasıyla durağan hale gelmektedir. DEUR serisinde %5 anlamlılık düzeyinde T istatistiğinin (tablo değerinin) değeri, kritik değerden büyük olduğundan, Ho hipotezi reddedilir.

Dolar Serisinin Durağanlığının İncelenmesi

Modelde, Dolar (USD) serisi için uygulanan birim kök testi sonucunda serinin durağan olmadığına tespit edilmiş olması nedeniyle, serinin birinci dereceden farklı alınarak analize tabi tutulmuştur.

Tablo 4. DOLAR ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) Test Sonuçları

DOLAR ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) Test Sonuçları				
	T İstatistiği Değeri	Test Kritik Değer $\alpha= 0,05$	Prob.	Değerlendirme
USD	4.038635	-2.884477	1.0000	H ₀ Reddedilmez
DUSD*	-6.875127	-2.884477	0.0000	H ₀ Reddedilir

*DUSD: USD serisinin 1. farkını ifade etmektedir.

USD serisi için; %5 anlamlılık düzeyinde T istatistiğinin (tablo değerinin) değeri, kritik değerden büyük olduğundan, Ho hipotezi reddedilememektedir. Bu sonuçla, TCY serisinin durağan olmadığına karar verilir. Düzeyde durağan olmayan serinin birinci farkının alınmasıyla durağan hale gelmektedir. DUSD serisinde %5 anlamlılık düzeyinde T istatistiğinin (tablo değerinin) değeri, kritik değerden büyük olduğundan, Ho hipotezi reddedilir.

Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Çalışmanın bu bölümünde serilerin gecikme uzunluğu, VAR analizi ile öngörülecektir. Bu çalışmada, Akaike Bilgi Kriteri'ne göre belirlenen en uygun gecikme uzunluğu 8 olarak tespit edilmiştir. Akaike Bilgi Kriteri'nde en düşük AIC değeri, en iyi değer olarak kabul edilmektedir (Çilingir, 2021: 134). Bu nedenle, analizde gecikme katsayısı olarak 8 kullanılacaktır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin tablo, Tablo 5'te ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır:

Tablo 5. Gecikme uzunluğunun belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-2338.771	NA	8.16e+13	43.38464	43.48398	43.42492
1	-2265.618	139.5319	2.83e+13	42.32626	42.82295*	42.52765*
2	-2242.776	41.87663	2.50e+13	42.19956	43.09360	42.56206
3	-2233.410	16.47729	2.83e+13	42.32241	43.61381	42.84602
4	-2214.029	32.66161	2.68e+13	42.25979	43.94854	42.94451
5	-2205.183	14.25122	3.09e+13	42.39228	44.47838	43.23812
6	-2167.471	57.96456	2.09e+13	41.99020	44.47366	42.99716
7	-2134.730	47.89849	1.57e+13	41.68019	44.56100	42.84825
8	-2105.577	40.49083*	1.26e+13*	41.43661*	44.71477	42.76578

Gecikme sayısı belirlenirken, otokorelasyon sorununun ortaya çıkmadığı ve zaman serilerinin gelecekteki dönemlere taşınmadığı gecikme sayısının seçilmesi önemlidir (Bozdağlıoğlu & Özpınar, 2011: s.48). Otokorelasyon sorunu genellikle bir zaman dönemine ait gözlemlerin gelecekteki diğer zaman dönemlerine transfer edildiği durumlarda ortaya çıkar. Özellikle aylık veya çeyrek dönemlerle çalışıldığı zaman, otokorelasyon olasılığı daha yüksek hale gelir (Vogelvang, 2003: s.119). Bu çalışmada otokorelasyonun var olup olmadığı, Lagrange Çarpınları (Lagrange Multiplier-LM) Testi ile sınanmıştır.

Tablo 6. LM Otokorelasyon Testi Sonuçları

1	49.48436	16	0.0000	3.363904	(16, 208.4)	0.0000
2	43.14599	16	0.0003	2.888663	(16, 208.4)	0.0003
3	50.02767	16	0.0000	3.405295	(16, 208.4)	0.0000
4	30.44621	16	0.0158	1.977522	(16, 208.4)	0.0159
5	16.52014	16	0.4173	1.038261	(16, 208.4)	0.4178
6	16.43057	16	0.4233	1.032414	(16, 208.4)	0.4238
7	15.84175	16	0.4641	0.994039	(16, 208.4)	0.4645
8	12.27437	16	0.7249	0.763772	(16, 208.4)	0.7252
9	23.82920	16	0.0933	1.523654	(16, 208.4)	0.0936

8 gecikmeli modelde, LM olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, otokorelasyon olmadığı Ho hipotezinin kabul edilmesini desteklemektedir. Sonuç olarak, LR, FPE ve AIC kriterlerine göre belirlenen gecikme uzunluğu, LM otokorelasyon testi ile doğrulanmıştır ve bu çalışmada gecikme uzunluğu 8 olarak belirlenmiştir.

Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmanın analiz yöntemi olarak Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. 2003 yılında Robert F. Engle ile birlikte Ekonomi alanında Nobel Ödülü alan Clive W. Granger, 1969 yılında *Econometrica* dergisinde yayımlanan makalesinde geliştirdiği nedensellik testlerini bugün sadece iktisat ve ekonometri alanında değil, aynı zamanda temel bilimler, mühendislik ve tıp gibi çeşitli disiplinlerde de geniş bir şekilde kullanılmaktadır. Basit bir tanımlama ile, eğer rastgele bir X değişkeninin geçmişi, tüm olası ilgili diğer etkenler ve rastgele olmayan bilgiler göz önüne alındığında, başka bir rastgele Y değişkeninin geleceğini daha iyi tahmin etmemize olanak tanıyorsa, X değişkeni Y'nin Granger nedenidir olarak adlandırılmaktadır (Atukeren, 2011: s.138). Granger denklemleri çalışmada kullanılan değişkenler doğrultusunda oluşturulmuştur:

$$TGID = \sum_{i=1}^m \partial iDEUR(t-i) + \sum_{j=1}^m \varphi TGID(t-j) + u(1t) \quad (2)$$

Bu noktada, gecikme süresini temsil eden m ifadesi kullanılmakta olup, $u(1t)$ hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır (Granger, 1969: s.431). Granger'ın tanımıyla, nedensellik hem X'ten Y'ye doğru hem de Y'den X'e doğru olabilir, bu durumda iki yönlü nedensellik olarak adlandırılır (Işığışık, 1994: 94). Analizimizdeki 2 numaralı denklem, toplam turizm giderleri TGID'den EURO'ya doğru olan nedenselliği göstermektedir. Araştırma konumuz nedeniyle tek yönlü nedensellik inceleneceğinden, EURO'dan toplam turizm giderlerine doğru olan nedensellik modeli dikkate alınmamıştır. (10) numaralı denklemde bağımlı değişken önce uygun gecikme sayısı ile modele dahil edilmekte, ardından diğer değişken aynı gecikme sayısı ile modele eklenmektedir ve modellere ait hata kareler toplamları belirlenmiştir (Takım, 2010: 327).

Çalışmada ayrıca toplam çıkış yapan ziyaretçi sayıları ile döviz kurları ilişkisi ele alınmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan 3 numaralı denklem oluşturulmuştur.

$$DTCY = \sum_{i=1}^m \partial iDEUR(t-i) + \sum_{j=1}^m \varphi DTCY(t-j) + u(1t) \quad (3)$$

Denklem, toplam çıkış yapan ziyaretçi sayıları DTCY'dan EURO'ya doğru olan nedenselliği göstermektedir.

Literatürde, aylık verilere dayalı çalışmalarda genellikle 12 ya da 24 aylık gecikme değerleri kullanılırken, mevsimsel verilerle yapılan çalışmalarda ise 4, 8 veya 12 aylık gecikme değerleri çoğunlukla tercih edilmektedir (Takım, 2010). Çalışmamızda 108 adet aylık verilere odaklanılmış ve gecikme uzunluğu olarak 8 kullanılmıştır. Bu gecikme uzunluğuna göre elde edilen sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi (Granger Nedensellik Yoktur)	Ki-kare (Chi-sq)	Prob.	Değerlendirme $\alpha=0,05$
TGID → DUSD	4.344909	0.8247	Reddedilemez
TGID → DEUR	4.815478	0.7771	Reddedilemez
TGID → DTCY	15.16272	0.0561	Reddedilemez
DTCY → TGID	15.13374	0.0566	Reddedilemez
DTCY → DUSD	13.56519	0.0938	Reddedilemez
DTCY → DEUR	20.19655	0.0096	Reddedilir
DEUR → TGID	11.07807	0.1973	Reddedilemez
DEUR → DTCY	15.60735	0.0484	Reddedilir

Granger nedensellik testi sonuçlarını gösteren Tablo 7 incelendiğinde, turizm giderleri ile dolar kuru arasında karşılıklı olarak %5 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik ilişkisi bulunmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde turizm giderleri ile EURO ve toplam çıkış yapan ziyaretçi sayısı arasında da karşılıklı olarak bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı gözlemlenmektedir. Analiz sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde yalnızca EURO ve toplam çıkış yapan ziyaretçi sayısı arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı, turizm giderleri ile döviz kuru ilişkisinin karşılıklı nedensellik ilişkisinin ortaya koyulmasıdır. Bu noktadan yola çıkılan bu çalışmada temel varsayımlardan biri, bir ülkenin vatandaşları yurtdışına seyahat ettiğinde, turizm giderleri genellikle döviz kurlarındaki dalgalanmalara bağlı olarak etkilenebileceği konusudur. Örneğin, bir ülkenin para birimi diğer para birimleri karşısında değer kaybederse, yurtdışında harcama yapan turistler için seyahat daha pahalı hale gelebilir. Dolayısıyla, bu harcamaları ifade eden turizm giderlerinde bir artış olabilir. Çalışmada elde edilen bulgular, bu durumun aksi sonuca sahip olup, referans alınan yabancı para birimleri olan EURO ve USD ile turizm giderleri arasında karşılıklı olarak bir granger nedensellik ilişkisi olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Yani turizm giderleri ile EURO ve dolar kurları arasında, EURO ve dolar kurları ile de turizm giderleri arasında granger nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Döviz kurlarının artışıyla dış (outgoing) turizme olan talebin düşmesi ve böylelikle turizm giderinin azalması beklenmektedir. Ancak araştırmada elde edilen sonuca göre, EURO ve dolar kurlarının artış ve azalışı turizm giderleri üzerinde herhangi bir nedensellik etkisi yaratmamaktadır. Bu sonuç Qiu ve Zhang'ın (1995) döviz kurunun turist harcamaları üzerindeki etkisinin belirsiz olduğu savını desteklemektedir. Ayrıca elde edilen bu sonuç turizm geliri ile döviz kuru arasındaki ilişki tespit eden (Şen & Şit, 2015; Arslan & Çetiner, 2020; Öncel, İnal & Torusdağ, 2016) çalışmaların aksine döviz kurları ile turizm gideri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte döviz kurları, yurt dışına seyahat eden ülke vatandaşlarının sayısını da etkileyen bir faktör olarak düşünülmektedir. Çünkü yerel para biriminin yabancı para birimleri karşısında değersiz olması durumunda, ülkeye seyahat edecek turist sayısını artırması beklenirken, tam tersi durumda, yani yerel para biriminin yabancı para karşısında değerli olması durumunda yurt dışına seyahat eden turist sayısının azalması beklenir. Bu doğrultuda bu

çalışmada döviz kurları ile yurt dışına seyahat eden vatandaş sayısı arasındaki Granger nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda USD ile toplam çıkış yapan vatandaş sayısı arasında karşılıklı olarak bir nedensellik ilişkisi tespit edilememişken, EURO para birimi ile yurtdışına çıkış yapan vatandaş sayısı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Yurt dışına çıkış yapan vatandaş sayısı EURO fiyatlarının bir nedeni iken, aynı zamanda EURO fiyatları da yurt dışına seyahat eden vatandaş sayısına neden olan bir unsurdur. Elde edilen bu sonuçlar Karadağ ve Bağcı'nın (2020) yüksek kur düzeyinin yurtdışı seyahatleri azaltabileceği yönündeki görüşünü desteklememektedir. Bu durum Türk vatandaşlarının yurtdışı seyahatlerinde çoğunlukla Avrupa ülkelerine yönelik seyahat gerçekleştirmesi ile açıklanabilir. 2022 yılında yurtdışına giden Türk vatandaşların %54'ü Avrupa ülkelerine seyahat etmiştir (tursab.org) ve bu ülkelerde çoğunlukla para birimi olarak EURO kullanılmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler ışığında yurt dışına çıkış yapan vatandaş sayısı ile döviz kuru arasındaki ilişki, ülkeler ve turizm destinasyonları için çeşitli sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir:

- Döviz Kuru ve Seyahat Maliyeti: Bir ülkenin para biriminin değeri, yurt dışına seyahat maliyetlerini etkiler.
- Reel Döviz Kurunun Etkisi: Bir ülkenin reel döviz kuru değeri düşerse, yurt dışına seyahat etmek daha cazip hale gelebilir. Bu durumda vatandaşların yurt dışına çıkışları artabilir.
- Ekonomik Durum ve Güven: Döviz kurlarındaki dalgalanmaların yanı sıra, bir ülkenin ekonomik durumu vatandaşların yurt dışına çıkışlarını azaltır ya da arttırabilir.
- Alternatif Tatil Seçenekleri: Döviz kurlarındaki değişimler, vatandaşların yurt dışına çıkış tercihlerini etkileyebilmektedir.

Bu araştırmada, döviz kuru ile turizm giderleri ve yurt dışına çıkış yapan vatandaş sayısı arasında Granger nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada, döviz kurlarından sadece USD ve EURO kurları ele alınmıştır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda farklı para birimlerinin bu değişkenler üzerinde etkileri incelenebilir. Ayrıca çalışmadaki gözlem yılı 10 yıl ile sınırlıdır. Sonraki çalışmalarda daha uzun dönemler ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Arabacı, H. (2018). Turizm sektörünün ekonomik büyümeye etkisi üzerine teorik bir inceleme. *Balkan & Near Eastern Journal Of Social Sciences (Bnejss)*, 4(3).
- Arslan, E. & Çetiner, T. (2020). Turizm geliri döviz kuru ilişkisi: Türkiye örneği (2008-2019). *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-17.
- Atukeren, E. (2011). Granger-nedensellik sınamalarına yeni yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, 137-153.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. & Özpınar, Ö. (2011). Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracat performansına etkilerinin var yöntemi ile tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3), 39-63.
- Ceylan, U. & Güven, Ö. Z. (2017). Yerli turistlerin satın aldıkları yurtdışı (outgoing) paket turları değerlendirmeleri üzerine bir araştırma. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 515-532.

- Coşkun, İ. O. & Kırca, M. (2023). Türkiye'nin dışa yönelik turizm talep esnekliklerinin incelenmesi. *Journal of Gastronomy, Hospitality And Travel*, 6(3).
- Crouch, G. I. (1994). The study of international tourism demand: A review of findings. *Journal of Travel Research*, 33(1), 12-23.
- Çilingir, C. (2021). Hisse senedi endeksi ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişkinin granger nedensellik testi ile incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 131-138.
- Dávila, V. R., Asgary, N., De Los Santos, G.& Vincent, V. (1999). The effects of governmental restrictions on outbound tourist expenditures. *Journal of Travel Research*, 37(3), 285-290.
- Erol, G. (2020). Türk turistlerin profili: yurtdışını ziyaret eden Türk vatandaşlara yönelik bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 837-855.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Güler, Ö. (2021). *Makine Öğrenmesi Yöntemleriyle Türkiye'de Turizm Gelirine Etki Eden Parametrelerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi. Denizli.
- Işığışık, E. (1994). *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Kar, M., E. Zorkirişçi & M. Yıldırım (2004). Turizmin ekonomiye katkısı üzerine ampirik bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8: 87-112.
- Karadağ, S. & Bağcı, E. (2020). Döviz kurundaki yükselmenin turizm sektörüne etkisi: 2010-2018 arası Türkiye örneği. *The Journal of Academic Social Science*, (100), 439-457.
- Karaman, M. S. (2022). *Döviz Kuru ve Cari Açıkta Meydana Gelen Dalgalanmaların Turizm Geliri Üzerine Olan Etkisi: Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi. Malatya
- Kervankıran, İ. & Bağmancı, M. (2020). Turizm hareketliliğine karşı istikametten bakmak Türkiye'den yurtdışına olan seyahatlerin görünümü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 686-712.
- Kutukız, D. (2005). Turizm sektöründe döviz riski ve korunma yöntemleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (28), 198-207.
- Menke-Gluckert, W. (1995). *Exchange Rate Travelers*. Europe, pp. 39-40
- Mustafa, S. I. T. (2015). Reel döviz kurunun Türkiye'nin turizm gelirleri üzerindeki etkisinin ampirik analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 10(40), 6752-6762.
- Ölce, Ö. (2021). *Tourism Income & Economic Growth Nexus: A Panal Data Analysis*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi. İstanbul
- Önal, İ. (2020). Uluslararası turizm hareketlerinin, uluslararası ticaretin bir parçası olarak ülkelerin ekonomik gelişimi ve refahına etkisi: 2003-2020 Yılları arasında Türkiye örneği. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 25(3).

- Öncel, A., İnal, A. G. V. & Torusdağ, A. G. M. (2016). Türkiyede reel döviz kuru-turizm gelirleri ilişkisi: 2003-2015 dönemi için ampirik bir uygulama. *Yüüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 125-142.
- Penner, M. (1993, May 24). Weak lira may help to lure visitors. *Hotel & Motel Management*, Pp. 5, 55.
- Qiu, H., & J. Zhang (1995). Determinants of tourist arrivals and expenditures in Canada. *Journal of Travel Research*, 34 (Fall), 43-49.
- Santana-Gallego, M., Ledesma-Rodríguez, F. J. & Pérez-Rodríguez, J. V. (2007). *On the Impact of Exchange Rate Regimes on Tourism (No. 07-07)*.
- Sinclair, T. & Stabler, M. 1997. *The Economics of Tourism*, London: Routledge.
- Soyaslan, E. (2019). Döviz kuru ile BIST turizm endeksi arasındaki ilişkinin analizi. *Opus International Journal of Society Researches*, 12, 772-793.
- Şen, A. & Şit, M. (2015). Turizm gelirlerinin Türkiye ekonomisindeki rolü ve önemi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 30-45.
- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYH ile ihracat arasındaki ilişki: granger nedensellik testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 315-330.
- Takım, A. (2010). Türkiye’de ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki: Granger nedensellik testi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27).
- Toh, R. S., Khan, H. & Ng, F. T. C. (1997). Prospects for the tourism and hotel industry in Singapore: A regression model. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 38(5), 80-87.
- Uğuz, S. Ç.ve Topbaş, F. (2011). Döviz kuru oynaklığı turizm talebi ilişkisi: 1990-2010 Türkiye örneği. In *Anadolu International Conference İn Economics II* (Pp. 15-17).
- Unur, K. (2002). Türkiye’nin ekonomik etkilerini ölçmede kullanılan yöntemler ve Türkiye’nin aktif dış turizm gelirlerinin ölçümü için bir model önerisi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ünlüöner, K., Tayfun, A. & Kılıçlar, A. (2011). *Turizm Ekonomisi*. 3. Basım, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Vogelvang, B. (2003). *Econometrics: Theory and Applicatioans with Eviews*. England Pearson Education Limited.
- Yaman, S.& Korkmaz, T. (2020). Döviz kurları ile BIST turizm endeksi getirileri arasındaki volatilité yayılım etkisinin belirlenmesi. *Business And Economics Research Journal*. 11(3), 681-702.

İnternet Kaynakları

EVDS <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> (Erişim tarihi: 15.11.2023)

TURSAB <https://Www.Tursab.Org.Tr/Turkiye-Turizm-İstatistikleri/Yurt-Disina-Giden-Vatandas-Sayilari-Ve-Gidilen-Ulkeler> (Erişim tarihi: 13.11.2023)

Relationships Between Exchange Rates, Tourism Expenditures, And The Number of Citizens Traveling Abroad: Granger Causality Test

Elif BEZİRGAN

Balıkesir University, Burhaniye Faculty of Applied Sciences, Burhaniye/Türkiye

Extended Summary

Tourism expenditure represents the expenses incurred by Turkish citizens residing domestically but traveling abroad for tourism purposes during their vacation. Over the years, tourism expenditure has shown a continuous increasing trend, making it a crucial factor comparable to the concept of tourism income. Calculating net tourism income involves subtracting tourism expenditure from the tourism income generated during a specific period. While academic studies predominantly focus on tourism income, investigating tourism expenditure is equally essential. Tourism mobility is a two-way activity involving both incoming tourist flows from other countries and outgoing tourist flows from the country itself (Kervankıran & Bağmancı, 2020). In this context, research on citizens traveling abroad for tourism purposes is limited, and this study aims to address these gaps in the existing literature.

Tourist expenditures play a vital role in contributing to local businesses' growth, increased employment, and enhanced tax revenues by generating income within the destination country. One of the most significant contributions of tourism to a country is providing foreign exchange income. The impact of currency movements triggered by tourism activities is often evaluated from the perspective of the balance of payments (Kar et al., 2004: p.89). In the balance of payments, the tourism sector is the second-largest provider of foreign exchange after exports (Arabacı, 2018: p.107). Tourism revenues are considered an important source of foreign exchange, especially for countries facing currency shortages and balance of payments deficits, contributing to their economic stability (Kar et al., 2004: 89). Tourism activities not only increase the demand for foreign exchange in tourist-sending countries but also strengthen the foreign exchange supply in tourist-receiving countries.

The literature contains numerous studies explaining the relationship between exchange rates and tourism. These studies have explored relationships such as exchange rates and the BIST tourism index, exchange rate volatility and tourism demand, and the relationship between tourism income and exchange rates. However, there is a lack of comprehensive research specifically addressing the relationship between exchange rates and the expenditures of individuals traveling abroad, i.e., tourism expenditure. Additionally, many tourism studies in Turkey tend to focus on either foreign tourists or domestic tourism, leaving a gap in understanding the two-way nature of tourism mobility.

This research aims to fill these gaps in the literature. The objectives include investigating how exchange rates influence tourism expenditures, exploring the potential effects of exchange rate fluctuations on travel expenses, and identifying the relationship between exchange rates and the number of citizens traveling abroad. Understanding the relationship between exchange rates, tourism expenditures, and outbound travelers in-depth can contribute significantly to strategic planning and policy-making in the tourism sector.

The study specifically focuses on the causality relationship between exchange rates and tourism expenditure. Additionally, the causality relationship between the total number of citizens traveling abroad and exchange rates with tourism expenditures is examined. Data used in the study were obtained through the Central Bank Electronic Data

Delivery System (EVDS). The observation period spans ten years from 2013 to 2023, and monthly data were included in the analysis.

To assess the stationarity of the data, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test was applied to all series. The series with identified unit roots were differenced to achieve stationarity before analysis. Subsequently, a Vector Autoregression (VAR) model was created to determine the optimal lag length based on the Akaike Information Criterion. Autocorrelation issues were examined, followed by Granger causality analysis.

The results of the study indicate that there is no Granger causality relationship between tourism expenditures and exchange rates (EURO and USD), as well as between exchange rates and tourism expenditures. In other words, changes in exchange rates are not the cause of the expenses incurred by citizens traveling abroad. Similarly, there is no causality relationship from tourism expenditures to exchange rates. However, a mutual Granger causality relationship was identified between the number of citizens traveling abroad using EURO currency and the EURO exchange rate. Contrarily, no such relationship was found between the number of citizens traveling with USD and the USD exchange rate.

According to the study findings, there is no mutual Granger causality relationship between tourism expenditures and the reference foreign currencies, EURO and USD. The increase or decrease in EURO and USD did not have any causal effect on tourism expenditures. Another noteworthy result is the mutual causality relationship identified between the number of citizens traveling abroad with EURO and the EURO exchange rate. The number of citizens traveling abroad seems to be both influenced by and influencing EURO prices, possibly explained by Turkish citizens predominantly traveling to European countries.

In conclusion, the study suggests that changes in exchange rates, specifically EURO and USD, do not have a causal impact on tourism expenditures. Additionally, the number of citizens traveling abroad with EURO is both influenced by and influences EURO prices. These insights contribute to a better understanding of the complex dynamics between exchange rates, tourism expenditures, and outbound tourism, which can inform strategic planning and policies in the tourism sector.

The study further emphasizes that the relationship between exchange rates and tourism expenditure, as well as outbound citizen numbers, may vary for different currencies and suggests considering a broader range of currencies in future studies. Additionally, the study's observation period of ten years could be extended in future research to provide a more comprehensive analysis of long-term trends and relationships.